

Μετά την κατάρρευση
του υπαρκτού σοσιαλισμούΤι σημαίνει σήμερα
Αριστερά

Του Νίκου Μουζέλη*

Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ των κολεκτιβιστικών συστημάτων στην Ανατολική Ευρώπη έχει επιφέρει τεράστια σύγχυση και κρίση στον χώρο της Αριστεράς - και στο επίπεδο των πολιτικών πρακτικών και στο επίπεδο της διανοήσης/ιδεολογίας. Αυτή η κατάσταση είναι ιδιαίτερα έντονη στη χώρα μας, όπου η ανυπαρξία μιας γερά ριζωμένης σοσιαλδημοκρατικής παράδοσης και η κληρονομιά του εμφυλίου οδηγεί στην ταύτιση της Αριστεράς με τον υπαρκτό σοσιαλισμό και με κομμουνιστικά κόμματα που άμεσα ή έμμεσα σχετίζονται μ' αυτόν.

Πιο συγκεκριμένα, στο επίπεδο της διανοήσης συναντά κανείς δύο θεωρήσεις της έννοιας της Αριστεράς στην τωρινή περίοδο. Από τη μια μεριά πολλοί είναι αυτοί που συνδέουν άμεσα την Αριστερά με τον υπαρκτό σοσιαλισμό. Έτσι, κατ' αυτή την άποψη, αριστερές δυνάμεις είναι αυτές που ελέγχουν τα μέσα κυριαρχίας και παραγωγής στα κομμουνιστικά καθεστώτα ή αυτές που θέλουν να επιφέρουν στην καπιταλιστική Δύση αλλαγές που οδηγούν προς την κατεπίλυση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Αυτός ο ορισμός βέβαια συμπεριφέρει εξαιρετικά τους συντηρητικούς υποστηρικτές του νεο-φιλελευθερισμού που απροβλεπτότατα ταυτίζουν τις έννοιες Αριστερά/Δεξιά με τη διάκριση ολικός σχεδιασμός/laissez-faire, υποστηρίζοντας πως τα δραματικά γεγονότα της Ανατολικής Ευρώπης δείχνουν καθαρά την παντελή χρεοκοπία των αριστερών κινημάτων και τον θρίαμβο της νεοφιλελευθέρης πολιτικής και ιδεολογίας.

Μια άλλη, λιγότερο χονδροειδής θέση, που βλέπει κανείς στον χώρο της μεταμοντέρνας θεωρήσης του πολιτικού γίνεσθαι, είναι το επιχείρημα πως οι όροι Αριστερά/Δεξιά δεν σημαίνουν πια τίποτα από την άποψη πως αν κοιτάξει κανείς τις ιστορικές εξελίξεις των δύο τελευταίων αιώνων, ο όρος Αριστερά έχει χρησιμοποιηθεί από τόσο διαφορετικά κινήματα (από τον αστικό λαϊκισμό του Περόν ως τον αγροτισμό του Σταμπολίσκι, από τον εθνικό σοσιαλισμό του Χίτλερ ως τον κομμουνισμό του Στάλιν και Μάο), που τελικά είναι αδύνατον να καθοριστεί κανείς τον όρο με ένα συγκεκριμένο και επισημονικά χρήσιμο τρόπο.

Η θέση που θέλω ν' αναπτύξω σ' αυτό το άρθρο είναι πως μπορεί κανείς να καθορίσει το περιεχόμενο του όρου Αριστερά κατά τέτοιο τρόπο, που ν' αποφυγεί και την απλουστευτική ταύτιση των αριστερών ιδεολογιών και κινήματων με τον υπαρκτό σοσιαλισμό και, στο άλλο άκρο, τη σχετικοποίηση και τελικά κατάργηση του όρου. Θέλω να υποστηρίξω επίσης πως μια τέτοια αποσαφήνιση βοηθάει στο να καταλάβουμε καλύτερα τι συμβαίνει σήμερα στην Ανατολική Ευρώπη και ποιος μπορεί και πρέπει να είναι ο ρόλος της μη κομμουνιστικής Αριστεράς στον σύγχρονο κόσμο.

Αριστερά
και εκσυγχρονισμός

α) Όπως είναι γνωστό, ο όρος Αριστερά χρονολογείται από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης,

«**Υ**ΣΤΕΡΑ από 40 χρόνια νηφαλιότητας, η ιστορία εκτροχιάσθηκε...». Η ρήση αυτή του Ουόλτερ Ράσελ Μεντ βρίσκει ανταπόκριση στις μέρες μας με τα όσα συμβαίνουν στην Ανατολική Ευρώπη. Η κατάρρευση των κολεκτιβιστικών συστημάτων προκαλεί κρίση στον χώρο της λεγόμενης Αριστεράς, αφού ουσιαστικά παύουν να σημαίνουν πολλά πράγματα οι όροι Δεξιά - Αριστερά. Ταυτόχρονα παραισιάζει στον πολιτικό προβληματισμό και ο παραμερισμός της θεωρίας του Λένιν, του ιδρυτή του θεσμού, χωρίς τον οποίον ο ολοκληρωτισμός δεν θα ήταν εφικτός και ο οποίος ακριβώς τώρα καταρρέει.

«Το Βήμα» παραχωρεί σήμερα τον «Φάκελό» του σε δύο κείμενα διακεκριμένων πολιτικών διανοουμένων: ο διάσημος φιλόσοφος Κορνήλιος Καστοριάδης γράφει για τον θάνατο του Λένιν και ο καθηγητής της Κοινωνιολογίας Νίκος Μουζέλης γράφει για τη σημερινή σημασία της Αριστεράς.

όταν στην Εθνοσυνέλευση του 1789 οι μεν δημοκρατικοί και επαναστατικοί αντιπρόσωποι κάθισαν στα αριστερά της προεδρικής έδρας, ενώ οι μοναρχικοί και γενικά οι υποστηρικτές του Ancien Regime κάθισαν στα δεξιά. Ξεκινώντας απ' αυτή την αρχική χρήση του όρου, αν προσπαθήσει να του δώσει κανείς πιο γενικό νόημα, θα πρέπει, νομίζω, να τον συνδέσει όχι μόνο με τη Γαλλική Επανάσταση, αλλά και με την αγγλική βιομηχανική επανάσταση που προηγήθηκε. Και οι δύο αυτοί μεγάλοι κοινωνικοί μετασχηματισμοί οδήγησαν στην εξάλειψη της παραδοσιακής κοινότητας και του τοπικισμού και στην ανάπτυξη ευρύτερων οικονομικών, πολιτικών και πολιτιστικών χώρων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Αυτό το πέρασμα από την προβιομηχανική, τοπικιστική, παραδοσιακή στη σύγχρονη βιομηχανική και μεταβιομηχανική κοινωνία οι σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες συνήθως ονομάζουν **εκσυγχρονισμό**. Ο εκσυγχρονισμός πάντοτε συνεπάγεται (και σε καπιταλιστικά και σε μη καπιταλιστικά πλαίσια) τη σταδιακή εξαφάνιση της παραδοσιακής κοινότητας, τον μετασχηματισμό των «υπλήκων» σε «πολίτες» και γενικά την κοινωνική κινητοποίηση

και ένταξη της πλειοψηφίας του πληθυσμού σε μια ευρύτερη οικονομική, πολιτική και πολιτιστική αρένα που συνήθως ονομάζουμε **κράτος-έθνος**. Βέβαια αυτή η ένταξη, που πάντα σημαίνει μια πολύ πιο άμεση επαφή των απόμων με την κεντρική κρατική εξουσία δεν έχει πάντα θετικό, ευεργετικό χαρακτήρα για τις κατώτερες τάξεις. Γιατί μπορεί να επιτευχθεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι τεράστιοι πόροι που απορρέουν απ' τον εκσυγχρονισμό να ωφελούν μια μικρή μόνο μερίδα του πληθυσμού αφήνοντας την τεράστια πλειοψηφία «μέσα» μεν στο κράτος-έθνος αλλά «έξω» από την οικονομική ευημερία και την πολιτική αυτονομία που ο εκσυγχρονισμός έχει τη δυνατότητα να προσφέρει.

β) Κατά πολύ γενικό και απλουστευτικό τρόπο μπορούμε να πούμε πως στη Δυτική Ευρώπη η σταδιακή ένταξη του πληθυσμού στο σύγχρονο κράτος-έθνος έγινε κατά τέτοιο τρόπο ώστε πολιτικά, κοινωνικο-οικονομικά και πολιτιστικά δικαιώματα (που στην προβιομηχανική περίοδο ήταν περιορισμένα στο επίπεδο μερικών ελίτ) επεκτάθηκαν κατά θεαματικό τρόπο στα κατώτερα στρώματα. Αυτή η επέκταση δικαιωμάτων είτε έγινε εκ

των «άνω» (κυρίως μέσω του ανταγωνισμού διαφόρων ελίτ που προσπαθούσαν να κερδίσουν την υποστήριξη των μαζών στις διαμάχες τους σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο), είτε εκ των «κάτω» μέσω της πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης των εργατικών τάξεων της πόλης και της υπαίθρου. Βέβαια η επέκταση των δικαιωμάτων ήταν σταδιακή και άنيση. Στις περισσότερες χώρες η μάχη για την κατάκτηση δικαιωμάτων από τις κατώτερες τάξεις άρχισε από το πολιτικό επίπεδο - με αγώνες π.χ. για την κατάκτηση του δικαιώματος της ψήφου και της συγκρότησης εργατικών σωματείων, μετά πέρασε στο κοινωνικό επίπεδο με στόχο τη συγκρότηση του κράτους πρόνοιας - και τέλος, η μάχη πέρασε σ' ένα πιο σφαιρικό επίπεδο με αγώνες και κινήματα που στοχεύουν (α) στην καλτέρευση της ποιότητας ζωής (π.χ. το οικολογικό κίνημα), (β) στον βαθύ εκδημοκρατισμό όχι μόνο του πολιτεύματος αλλά και της οικονομίας και κοινωνίας (π.χ. κινήματα για την ισότητα των φύλων, για κατάργηση φυλετικών διακρίσεων, για τη συμμετοχή των εργαζομένων στις αποφάσεις και κέρδη των επιχειρήσεων κ.λπ.), (γ) στην καταπολέμηση ενός τύπου

αλλοτρίωσης του σύγχρονου ανθρώπου που σχετίζεται με την τεχνοκρατική κουλτούρα, τον επισημονισμό και τον άκρατο καταναλωτισμό.

α) Στα πλαίσια της έννοιας του εκσυγχρονισμού και της εξάπλωσης δικαιωμάτων στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις που ανέπτυξε πιο πάνω, μπορεί κανείς να εντοπίσει δύο λογικά ακραίους τύπους ή μάλλον λογικά ακραίες κοινωνικο-πολιτικές και ιδεολογικές τάσεις: την πρώτη, για χάρη ευκολίας, θα ονομάσω **αμιγή Δεξιά** και την άλλη **αμιγή Αριστερά**.

Η **αμιγής Δεξιά**, στο επίπεδο ιδεατών τύπων, μπορεί να χαρακτηριστεί ως η τάση που απορρίπτει τον εκσυγχρονισμό σ' όλες του τις μορφές προσπαθώντας να διατηρήσει στο ακέραιο την παραδοσιακή κοινότητα και να δυσκολέψει όσο γίνεται τις εκσυγχρονιστικές διαδικασίες που κινητοποιούν τις λαϊκές τάξεις και τις εντάσσουν στο κράτος-έθνος. Για την άκρως παραδοσιακή αυτή νοοτροπία (που ήταν πολύ σημαντική στις τάξεις των ευγενών στην περίοδο της βιομηχανικής και της Γαλλικής Επανάστασης), η ένταξη των λαϊ-

κών τάξεων στο κράτος-έθνος σημαίνει ότι οι τάξεις αυτές χάνουν τη συναίσθηση της «θέσης τους» στη «φυσική» τάξη των πραγμάτων και μετατρέπονται σε «μάζες» στο έλεος νεο-πλουτοκρατών, δημαγωγών και τυράννων. Όσο για τη μη παραδοσιακή αμιγή Δεξιά, αυτή δέχεται μεν την κινητοποίηση, την ένταξη των κατωτέρων κοινωνικών στρωμάτων στο κράτος-έθνος, αλλά κατά τέτοιο τρόπο που να εμποδίζεται η εξάπλωση πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων προς τα κάτω. Μια τέτοιου είδους αμιγή δεξιά ιδεολογία βλέπει π.χ. κανείς στους ανερχόμενους άγγλους καπιταλιστές - βιομηχάνους στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα. Αυτοί ήταν υπέρ του οικονομικού εκσυγχρονισμού αλλά όμως εναντίον του δικαιώματος της εργατικής τάξης να έχει ψήφο ή να οργανώνεται σε σωματεία. Ήταν επίσης εναντίον των δειλών προσπάθειών του κράτους να επιβάλει ένα μίνιμουμ κοινωνικής πολιτικής και να απαλύνει τα πιο απάνθρωπα χαρακτηριστικά της βιομηχανικής επανάστασης (όπως την άγρια εκμετάλλευση ανηλίκων). Αυτού του είδους οι αστοί ασάβιζαν έναν άκρατο κοινωνικό δαρβινισμό, εξιμνώντας την πύλη όλων εναντίον όλων, την επικράτηση των ισχυρότερων και πίστευαν πως οι μηχανισμοί της αγοράς μπορούν να λύσουν όλα τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα μιας χώρας.

β) Αν περάσουμε τώρα στον ιδεατό τύπο της **αμιγούς Αριστεράς**, αυτή είναι εξ ορισμού υπέρ του εκσυγχρονισμού, αλλά, ακολουθώντας τις βασικές αρχές του δυτικού διαφωτισμού, υποστηρίζει έναν εκσυγχρονισμό που θεσμοποιεί την όσο το δυνατόν πιο πλατιά εξάπλωση πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων στα κατώτερα στρώματα. Στην πιο ακραία έκδοχή της αυτή η τάση πήρε την πιο δυναμική μορφή της στα αναρχο-συνδικαλιστικά κινήματα που έπαιξαν σημαντικό ρόλο σε διάφορες χώρες της Νοτίου Ευρώπης και της Λατινικής Αμερικής στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα.

Η εξάπλωση
δικαιωμάτων

α) Βέβαια, η δυσκολία με τους δύο παραπάνω ιδεατούς τύπους της Αριστεράς και Δεξιάς είναι ότι αν στρέψει κανείς την προσοχή του από τα ακραία παραδείγματα που ανέφερα πιο πάνω σε τυπικά κινήματα και καθεστώτα του σύγχρονου κόσμου, αυτά χαρακτηρίζονται από πολύπλοκα μείγματα «αριστερών» και «δεξιών» στοιχείων, πράγμα που υποδηλώνει πως η εξάπλωση κοινωνικοοικονομικών δικαιωμάτων στη βάση της κοινωνικής πυραμίδας δεν πραγματοποιείται σχεδόν ποτέ κατά έναν συνεχή, γραμμικό, ανοδικό τρόπο, αλλά ακολουθεί μια τροχιά γεμάτη ασυμμετρίες, οπισθοδρομίες κ.λπ. Ακριβώς δε επειδή οι σύγχρονες κοινωνίες χαρακτηρίζονται από τέτοιου είδους ανομοιογένειες και αντιφάσεις στο επίπεδο της εξάπλωσης βασικών δικαιωμάτων, πολλές φορές είναι δύσκολο να χρησιμοποιήσει κανείς τους όρους Αριστερά/Δεξιά για να προσδιορί-

Τι σημαίνει σήμερα Αριστερά

Συνέχεια από τη σελ. 39

σε ορισμένα κινήματα ή καθεστώτα στο σύνολό τους. Για παράδειγμα, στον 19ο αιώνα η χώρα που ήταν στην πρωτοπορία της εξάλειψης κοινωνικών δικαιωμάτων ήταν η Γερμανία του Βίμαρ, μια χώρα βαθιά αυταρχική που συνδύαζε αριστερή κοινωνική πολιτική με μια δεξιά στρατηγική σε θέματα πολιτικού εκδημοκρατισμού, δηλαδή σε θέματα πλατιάς καθιέρωσης πολιτικών δικαιωμάτων. Και αυτό το φαινόμενο το βλέπει κανείς εξίσου έντονα στην Αργεντινή των δεκαετιών του '40 και '50, περίοδο κατά την οποία το περσικό κίνημα εγκαθίδρυσε ένα σύστημα όπου η ευρεία εξάλειψη οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων στις εργατικές τάξεις των πόλεων συνδυάστηκε με μια δραματική οπισθοδρόμηση στον χώρο των πολιτικών δικαιωμάτων (με την κατάργηση της αυτονομίας του συνδικαλιστικού κινήματος και την εγκαθίδρυση ενός ημιφασιστικού, κορπορατιστικού πολιτεύματος). Ήταν η Αργεντινή του Περόν ένα αριστερό ή δεξιό πολιτεύμα; Ανακολουθήσει κανείς τον συνήθη ορισμό της Αριστεράς που ανέφερα στην αρχή του άρθρου μου, ο περονισμός, βασισμένος όπως ήταν στο εργατικό, συνδικαλιστικό κίνημα, δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί σαν ένα καθαρά αριστερό κίνημα. Αν ακολουθήσει όμως κανείς τον δεύτερο ορισμό της Αριστεράς, που συνδέεται με την εξάλειψη δικαιωμάτων στις λαϊκές τάξεις - ανεξάρτητα από το ποιοι και για ποιους υποκειμενικούς λόγους βοήθησαν σ' αυτή την εξάλειψη -, τότε μπορεί να ισχυρισθεί ότι η περονική περίοδος ήταν αριστερή ως προς την κοινωνική πολιτική και δεξιά σε ό,τι αφορά τον καταμερισμό πολιτικής δύναμης μεταξύ κυρίαρχων και κυριαρχούμενων ομάδων.

6) Βέβαια τα πράγματα δεν είναι πάντα τόσο διφορούμενα. Σε πολλές περιπτώσεις είναι δυνατόν να ζυγίσει κανείς τα αριστερά και δεξιά στοιχεία και να αποφανθεί για τον ολικό χαρακτήρα ενός κινήματος, μιας ιδεολογίας ή ενός πολιτεύματος. Απ' αυτή την σκοπιά, αν περιοριστούμε στην Ευρώπη, θα έλεγα πως τα πολιτεύματα που έχουν προωθήσει και θεσμοποιήσει στο πιο υψηλό επίπεδο το αριστερό όραμα της εξάλειψης κοινωνικοπολιτικών δικαιωμάτων στις λαϊκές τάξεις είναι αναμφίβολα οι δυτικοευρωπαϊκές σοσιαλδημοκρατίες (Σκανδιναβικές χώρες, Βέλγιο, Δανία, Ολλανδία, Ελβετία και σε λιγότερο βαθμό η Γαλλία και η Δυτική Γερμανία), ενώ οι χώρες όπου, παρ' όλη την αριστερή φρασεολογία, είναι οι πιο οπισθοδρομικές σε θέματα εξάλειψης δικαιωμάτων προς τα κάτω είναι οι χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού. Και αυτό από την άποψη πως, παρ' όλη την επίτευξη σημαντικών κοινωνικών στόχων (όπως μικρότερες οικονομικά ανισότητες από ό,τι στις καπιταλιστικές χώρες, μεγαλύτερη κοινωνική κινητικότητα ιδίως στον χώρο της εκπαίδευσης, θεσμοποίηση του δικαιώματος της εργασίας κ.λπ.), ο ολικός σχεδιασμός της οικονομίας υπήρξε τόσο ολέθριος, που οδήγησε στην οικονομική εξασθένιση της πλειοψηφίας του πληθυσμού, ενώ το ολοκληρωτικό πολιτικό σύστημα δημιούργησε τεράστιες ανισότητες στην κατανομή πολιτικών δικαιωμάτων μεταξύ αρχονμένων και αρχόντων.

Τέλος, μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών που είτε πέτυχαν σημαντικά είτε απέτυχαν παταγωδώς να πραγματοποιήσουν το αριστερό όραμα του διαφωτισμού, βρίσκονται οι κοινωνίες της Νότιας Ευρώπης που, παρ' όλες τις σημαντικές κατακτήσεις των τελευταίων δεκαετιών, έχουν να επιδείξουν ένα πολύ καχεκτικό κράτος-πρόνοιας, μια αδύνατη κοινωνία πολιτών και έντονες οικονομικές και πολιτικές ανισότητες μεταξύ προνομιούχων και μη προνομιούχων στρωμάτων.

Όσο για την περίπτωση της Μεγάλης Βρετανίας, με την άνοδο του θάσσερισμού στη δεκαετία που μας πέρασε, η χώρα αυτή οπισθοδρόμησε ραγδαία στο θέμα της εξάλειψης δικαιωμάτων στα λαϊκά στρώματα. Με τη φανατική, άκρως δογματική εφαρμογή του νεο-φιλελεύθερου μοντέλου, η κυρία Θάτσερ κατόρθωσε να αυξήσει δραματικά τις οικονομικές ανισότητες, να αποδιοργανώσει το κράτος πρόνοιας και, με την υπονόμευση της τοπικής αυτοδιοίκησης, να εντείνει τα αυταρχικά χαρακτηριστικά της κεντρικής γραφειοκρατίας. Αυτό σημαίνει μια γενική οπισθοχώρηση, όχι μόνο στον τομέα κοινωνικών παροχών αλλά και στον τομέα εξάλειψης οικονομικών και πολιτικών δικαιωμάτων - και όλες αυτές οι θυσίες έγιναν προς χάριν μιας οικονομικής πολιτικής που, όπως υποστηρίζει στο προηγούμενο άρθρο μου, αποδείχθηκε τελείως ανίκανη ν' αναχαιτίσει τη μακροχρόνια παρακμή της βρετανικής βιομηχανίας. Κατ' αυτό τον τρόπο η συντηρητική κυβέρνηση της Μάργκαρετ Θάτσερ μεγάλωσε την απόσταση μεταξύ της Μ. Βρετανίας και των σχετικά πετυχημένων δυτικών ευρωπαϊκών σοσιαλδημοκρατιών όχι μόνο στον χώρο της κατανομής των πόρων αλλά και στον χώρο της παραγωγής τους.

Τα βασικά συμπεράσματα

Τρία είναι τα βασικά συμπεράσματα της παραπάνω ανάλυσης.

Πρώτο, αν πάψει να ταυτίζει κανείς την έννοια της Αριστεράς με

συγκεκριμένα πολιτεύματα (όπως με τον υπαρκτό σοσιαλισμό) ή με συγκεκριμένα κινήματα ή θεσμούς (όπως με το συνδικαλιστικό κίνημα μιας ορισμένης χώρας), αυτό δεν οδηγεί αναγκαστικά στη σχετικοποίηση του όρου και στη μη χρησιμότητά του σαν εργαλείου ανάλυσης. Η έννοια της Αριστεράς στην περίοδο της περεστρόικα εξακολουθεί να έχει ένα πολύ σαφές νόημα, αν λάβει κανείς υπόψη του ότι ιστορικά (πριν από τη Ρωσική Επανάσταση και πριν ακόμα τη θεαματική ανάπτυξη των διαφόρων εργατικών κινήματων στην Ευρώπη του 19ου αιώνα) ο όρος Αριστερά αναφερόταν στην ιδεολογική τάση που υποστήριζε και προωθούσε τον εκσυγχρονισμό - δηλαδή το πέρασμα από την παραδοσιακή κοινότητα και κοινωνία στο κράτος - έθνος - με την προϋπόθεση πως θα συνδυάζονταν με την εξάλειψη πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων στις λαϊκές τάξεις. Μ' άλλα λόγια η έννοια της Αριστεράς είναι στενά συνδεδεμένη με το όραμα του διαφωτισμού που για τους μεν μεταμοντερνιστές έχει τελείως ναυαγήσει, ενώ για θεωρητικούς όπως τον Habermas έχει μείνει μερικώς ανεκπλήρωτο. Αν κανείς δεχθεί τη θέση του τελευταίου, η έννοια της Αριστεράς είναι τόσο επίκαιρη σήμερα όσο ήταν και στην περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης - όταν ο όρος πρωτοχρησιμοποιήθηκε.

Δεύτερο, αν κοιτάξει κανείς προσεκτικά τις δραματικές εξελίξεις της τελευταίας δεκαετίας και στην Ανατολική αλλά και στη Δυτική Ευρώπη, φαίνεται ξεκάθαρα πως μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού ο νικητής στον ιδεολογικό πόλεμο δεν είναι ο θάσσερισμός αλλά η σοσιαλδημοκρατία (και αυτό παρ' όλο που, σαν άμεση αντίδραση στον σοβιετικό ολοκληρωτισμό, οι σοσιαλδημοκρατικές πολιτικές δυνάμεις στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης σήμερα δεν είναι τόσο κυρίαρχες όσο στη Δυτική Ευρώπη). Όπως υποστήριξα πιο πάνω, οι δυτικοευρωπαϊκές σοσιαλδημοκρατίες πέ-

τυχαν να συνδυάσουν σ' ένα μεγάλο βαθμό οικονομική ευημερία, κράτος πρόνοιας και σημαντικές πολιτικές ελευθερίες. Αυτό το γεγονός, που είναι εξαιρετικά εμφανές σε κάθε άνθρωπο καλής πίστης, προσπαθούν να συσκοτίσουν και οι αμετανόητοι ιδεολόγοι του λενινισμού και η Δεξιά που προβάλλει τη Θάτσερ σαν τη σύγχρονη Jeanne d'Arc που θα σώσει τον κόσμο απ' τον σοσιαλιστικό εφιάλτη.

Τρίτο, αν με την Αριστερά εννοούμε μια ιδεολογία και ένα κίνημα που πιστεύει στην ισχυρότερη θεσμοποίηση και παραπέρα εξάλειψη οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων στην πλειοψηφία των πολιτών ενός κράτους-έθνους, ο ρόλος ενός τέτοιου κινήματος είναι να καταπολεμήσει την ιδεολογική συσκότιση και να δείξει πως εκτός απ' τον θάσσερικό φιλελευθερισμό υπάρχει και μια άλλη λύση στα βασικά προβλήματα των σύγχρονων κοινωνιών - μια λύση που βασίζεται στο κράτος πρόνοιας, στον βαθύ εκδημοκρατισμό όλων των κοινωνικών χώρων και στον ενέλικτο και αποτελεσματικό κρατικό παρεμβατισμό (από θέματα όπως το περιβάλλον, η υγεία και παιδεία μέχρι την τεχνολογική έρευνα, την ανάπτυξη οικονομικής υποδομής και την υποστήριξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας). Μια τέτοια «αριστερή» λύση βασίζεται στην πεποίθηση πως ούτε ο κρατισμός με τη μορφή του μαρξιστικού - λενινιστικού σχεδιασμού, ούτε η τυφλή πίστη στους μηχανισμούς της αγοράς οδηγούν στον πολιτισμένο θάνατο. (Στο επόμενο άρθρο μου θα ασχοληθώ με τη σχέση που τα αυταρχικά/ολοκληρωτικά χαρακτηριστικά του υπαρκτού σοσιαλισμού έχουν με το έργο του Καρλ Μαρξ).

Τέλος, η θεώρηση της Αριστεράς που προσπάθησα ν' αναπτύξω πιο πάνω μπορεί να συμβάλει στο ν' απαγοστροφωθεί η ελληνική Αριστερά από τους συχνά στείρους και φορμαλιστικούς προβληματισμούς που την χαρακτηρίζαν κατά την τελευταία δεκαετία (είτε τους προβληματισμούς της παρελθοντολογίας γύρω από τον εμφύλιο και τη χούντα, είτε τις τριτοκοσμικές δαιμονολογίες γύρω από τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό, το ΝΑΤΟ, το ξένο κεφάλαιο κ.λπ.). Είναι καιρός η ελληνική Αριστερά να ξεχωρίσει τη φόρμα από την ουσία, τα σλόγκαν και τις ταμπέλες από τη σοβαρή και επίπονη προσπάθεια για την καλύτερευση της ζωής του κοινού ανθρώπου. Είναι καιρός η Αριστερά να συνειδητοποιήσει πως η πραγματική της αποστολή σήμερα, όπως και πριν από διακόσια χρόνια, είναι ένα είδος εκσυγχρονισμού που να συνδέεται άρρηκτα με ένα σφαιρικό και σε βάθος εκδημοκρατισμό: δηλαδή με την εξάλειψη οικονομικών κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων σ' όλους τους πολίτες του κράτους-έθνους. Αυτή την ιστορικά προσδιορισμένη αποστολή της ένα μεγάλο μέρος της Αριστεράς έχασε μετά τη Ρωσική Επανάσταση και την εγκαθίδρυση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Σήμερα, μετά την κατάρρευση αυτού του βαθιά αντιλαϊκού κοινωνικού συστήματος, είναι καιρός η Αριστερά να πάει πίσω στις ρίζες της και να ξαναανακαλύψει την πραγματική αποστολή της.

★ Ο κ. Νίκος Μουζέλης είναι καθηγητής της Κοινωνιολογίας στην London School of Economics.

Νηλ Άσερσον στο Γκράντα. Παρά τις κάποιες συνοριακές ανακατατάξεις που ακολούθησαν το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τα υπάρχοντα έθνη-κράτη της Κεντρικής Ευρώπης δημιουργήθηκαν στην ουσία από τη Συνθήκη των Βερσαλλιών. Για την επαναστατική Ρωσία, όπως πρόσφατα υπενθύμισε στο Κοινοβούλιο της χώρας του ο σοβιετικός ιστορικός Ντμίτρι Λικατσόφ, το 1918 υπήρξε μια χρονιά οικονομικού και πολιτικού χάους.

Εμμέσως, στην ανάλυση του Λικατσόφ ανακύπτει το ερώτημα: με ποιον άλλον ηγέτη θα παραλληλίσει η ιστορία τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ; Με τον Αλεξάντερ Κερένσκι, τον αστό δημοκράτη που ηγήθηκε της Οκτωβριανής Επανάστασης το 1917; Ή με τον Λένιν, τον ασάβανο Μπολσεβίκο που πραξικοπηματικά εκθρόνισε τον Κερένσκι οκτώ μήνες αργότερα; Ο Χάουαρντ προτείνει έναν τελείως διαφορετικό παραλληλισμό: συγκρίνει τον Γκορμπατσόφ με τον Γούντροου Γουίλσον, τον αμερικανό πρόεδρο που θερμιά επενεργήσαν τα πλήθη το 1919, όταν επισκέφθηκε την Ευρώπη, ως οραματιστή και ειρηνοποιό ηγέτη. Στη χώρα του όμως ο Γουίλσον, ακριδώς όπως και ο Γκορμπατσόφ, αντιμετώπιζε την παγωμένη αποδοχή των συμπατριωτών του και μια θορυαία εσωτερικών προβλημάτων.

Ο Φράνσις Φουκονγιάμα, πολιτικός σύμβουλος του Στέιτ Ντιπάρτμεντ, στο πολυσυζητημένο του δοκίμιο που δημοσιεύθηκε στο νεο-συντηρητικό περιοδικό Νάσιοναλ Ίντερρεστ, βλέπει στην κατάρρευση του μαρξισμού-λενινισμού μια δεύτερη αποκάλυψη. «Είμαστε ίσως μάρτυρες - γράφει - όχι απλώς της λήξης του Ψυχρού Πολέμου, αλλά του τέλους της ίδιας της Ιστορίας. Φθάσαμε δηλαδή στο οριακό εκείνο σημείο της εξελικτικότητας της ανθρώπινης ιδεολογίας όπου η δυτική τύπου φιλελεύθερη δημοκρατία οικουμενικοποιείται ως η οριστική μορφή ανθρώπινης διακυβέρνησης».

Ακόμη όμως και εάν έχει λάβει τέλος η διαμάχη μεταξύ Μαρξ και Άνταμ Σμιθ, οι δεξιοί και οι αριστεροί εξακολουθούν να διαπληκτίζονται για το ποια ακριβώς από τις δυτικές πολιτικές θέσεις ήταν εκείνη που επικράτησε. Ο συντάκτης της λονδρεζικής εφημερίδας Σάντεϊ Τέλεγραφρ Πέρεγκριν Γουέρσθροουν δεν έχει καμία αμφιβολία επ' αυτού: «Η Δεξιά ήταν ο καθαρός νικητής του Ψυχρού Πολέμου. Και όχι τόσο η πολιτισμένη μερίδα της Δεξιάς, αλλά η πιο χοντροκομμένη της, χωρίς τις προκαταλήψεις της οποίας δεν θα είχε ποτέ υπάρξει ο Ψυχρός Πόλεμος».

Όταν το περιοδικό Τάιμ, ανεκήρυξε τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ άνδρα της δεκαετίας, πολλοί συντάκτες άλλων εντύπων εξέφρασαν τις αντιρρήσεις τους. Εξηγώντας τους λόγους που τον ώθησαν σ' αυτή την επιλογή, ο αρχισυντάκτης του περιοδικού Στρέουμπ Τάμπιτ, επισήμανε ότι «η δυτική πολιτική των τελευταίων σαράντα χρόνων βασίζεται στις υπερβολικές εκτιμήσεις των στρατιωτικών δυνατοτήτων της Σοβιετικής Ένωσης και στο φάντασμα της απειλής που αυτές συνεπαγόταν. Επί των ημερών του Γκορμπατσόφ έγινε κοινώς αποδεκτό ότι η απειλή αυτή ουδέποτε υπήρξε».

Όπως γράφει ο Τάμπιτ, η αριστεριστερά της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, ο Τζορτζ Κέβαν, είχε πριν από πολύ-πολύ καιρό προβλέψει ότι το σοβιετικό σύστημα εμπεριείχε τα σπέρματα της ίδιας της καταστροφής του. Ο Μπεν Κινάλεϊ όμως, στο έντυπο Νιου Ριπάμπλικ, επικρίνει μια διαφορετική προσέγγιση του ζητήματος: «δεν ήταν τόσο ότι οι περισσότερες είχαν δίκιο - μάς λέει - όσο ότι τα γεράκια είχαν άδικο, αφού δεν κατάφεραν να καταλάβουν ότι ο κομμουνισμός ήταν εξελίξιμος. Οι συντηρητικοί, ενώ διατυμπάνιζαν ότι ο κομμουνισμός δεν πρόκειται ποτέ να καταρρεύσει, τώρα ισχυρίζονται ότι εκείνοι είχαν προείδω την καταστροφή του».

Ο Γενδείξιος μαρξισμός που παρουσιάζει το κομμουνιστικό σύστημα στην Ανατολική Ευρώπη έχουν ανακηρύξει άλλου τύπου διχογνωμίες. Ο Γάλλος Ζαν Φρανσουά Ρεβέλ, συντηρητικός δημοσιογράφος και συγγραφέας του διβλίου «Ούτε ο Μαρξ ούτε ο Χριστός», προβλέπει ότι ο θάνατος του κομμουνισμού πρόκειται να ταλαιπωρήσει ακόμα μία γενιά ή και περισσότερες. Ο απόστρατος αμερικανός στρατηγός Ε. Μέγιερ εκφράζει τις επιφυλάξεις του για το κατά πόσον η ασθένεια του κομμουνιστικού συστήματος είναι μοιραία. Ο δε εξόριστος πολωνός φιλόσοφος Λέσζεκ Κοζακόφσκι επισημαίνει ένα σωρό κακά που έπονται της κατάρυσης του κομμουνισμού: τον ρωσικό σοβινισμό, τον κακώς εννοούμενο εθνικισμό και την τρομοκρατία. Και ο κοινωνιολόγος Ντάνιελ Μπέλ προβλέπει ότι οι εντάσεις Ανατολής-Δύσης θα δώσουν τη θέση τους σ' εκείνες Βορρά-Νότου: οι γηραιοί ευημερούντες του πλανήτη (ΗΠΑ, Ιαπωνία και Δυτική Ευρώπη) θα έχουν να αντιμετωπίσουν την οργή των τριτοκοσμικών κρατών, όπως είναι το Μεξικό ή η Αλγερία, ο πληθυσμός των οποίων είναι κατά 40% κάτω των 17 ετών.

Ενώ ο Γκορμπατσόφ αγωνίζεται να επιβάλει το μεταρρυθμιστικό του πρόγραμμα στην απρόθυμη σοβιετική γραφειοκρατία, η Δύση διερωτάται: πρέπει να βοηθήσουμε τη Σοβιετική Ένωση ή όχι; Σ' ένα απαισιόδοξο για τα σοβιετικά πράγματα δοκίμιο που δημοσιεύθηκε στο αμερικανικό περιοδικό Δαίδαλος, ο συγγραφέας με το ψευδώνυμο Ζ (επιχειρώντας σαφή αναφορά στο άρθρο με το ψευδώνυμο Χ που είχε γράψει ο Κέβαν το 1947 και που καθόρισε την ψυχροπολεμική πολιτική των ΗΠΑ) μνημονεύει τον αφορισμό του Ντε Τοκβίλ: «μια κακή κυβέρνηση είναι πιο επικίνδυνη όταν ακριδώς επιχειρεί να αναμορφώσει τον εαυτό της».

Την ακριδώς αντίθετη άποψη ενστερνίζεται ο γάλλος σχολιαστής Πιερ Μπουρντιέ: «Οι απανταχού διανοούμενοι πρέπει να δώσουν συνέχεια σ' αυτή την επαναστατική ώθηση που οι λαοί της Ανατολικής Ευρώπης ενέπνευσαν, συμπληρώνοντας την ανεξάντηλη ιστορία της ηπείρου».

Άλλοι πάλι αναζητούν τον τρίτο δρόμο μεταξύ εκείνων που ο Μπουρντιέ θεωρεί απαράδεκτες διχοτομήσεις, μεταξύ του Μαρξ και του Φρίντμαν, της Θάτσερ και του Στάλιν. Ο Γκάκτον Ας παρατηρεί ότι στους τρεις βασικούς τομείς, της οικονομίας, της πολιτικής και του δικαίου, το βασικό πρότυπο για τα νέα καθεστώτα της Κεντρικής Ευρώπης βρίσκεται «κάπου ανάμεσα στο σοβιετικό και το ελβετικό μοντέλο».

Ναι, αλλά πού;